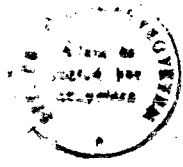


*Ugy tisztelgetés
Gerőcz Kálmán*

AZ ALAKULÓ JOG.



IRTA:

DR. GERŐCZ KÁLMÁN

EGYETEMI M. TANÁR

A SÁROSPATAKI JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR DÉKÁNJA.

(KÜLÖNLENYOMAT A SÁROSPATAKI FŐISKOLA 1917/18. TANÉVI ÉRTESÍTŐJÉBŐL.)

Könyvt. jel.		Leltári napló t. szám
Csop.	szám	849.
<i>4/m.</i>	<i>20/13.</i>	



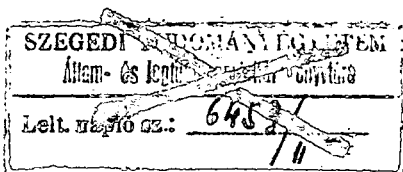
NYOMATOTT A REF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDAJÁBAN
Lelt. napló sz. *26262/11*
1956. XI. 11.



SÁROSPATAK
NYOMATOTT A REF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDAJÁBAN
1918

TARTALOM.

1. §. A jog állandó tényezője	3
2. §. A jog állandó tényezőjének elszigetelt szereplései	4
3. §. A jog részben állandó és változó tényezői...	6
4. §. A jog változó tényezői. Az alakulás állandó tétele	6
5. §. Kazuisztika és negativitás	7
6. §. A jogalakulás tényezői. Az életszabályok differenciálódása	9
7. §. A jogszabályok tényezőinek kapcsolata	11
8. §. Az alakuló jog kérdései	14
9. §. A jog alapja és alapelve	15
10. §. A jog vezéreszméi	17
11. §. A jog céleszméi	20
12. §. Jog és igazságszolgáltatás	21
13. §. Elmélet és gyakorlat összefüggése	22
14. §. A módszer	22
15. §. A módszerre példa	24
16. §. Az alakuló jog. A jogalakulási irányelvek gyakorlati megjelenése	25
17. §. A jog alakul	27
18. §. Történelem-bölcseleti paragrafus	28



1. §. A jog állandó tényezője.

A jog: az emberi magatartásoknak a mindenkori legfelsőbbrendű társadalmi és kikényszeríthető akarat alá esősége.

(A mindenkori legfelsőbbrendű társadalom [az alakulás különböző fokai szerint] 1. a család, 2. a nemzetség, 3. a törzs, 4. az állam, 5. egyesült államok. A mindenkori legfelsőbbrendű társadalmi akarat ezek akarata, amelynek megvalósítója, illetve végrehajtója sokszor megegyezik az akarat létrehozójával: 1. a család fejével, 2. a nemzetségfővel, 3. a törzsfővel, 4. az államfővel. Minél közelebb vagyunk a primitív alakulási stádiumhoz, annál inkább egy és ugyanaz a törvényhozó és végrehajtó közeg s minél távolabb vagyunk, annál inkább szétválik a kettő (illetve a harmadik is: a bírói hatalom); egyesült államokban pedig, mely a jövő államforma valószínű alakzata, már együtt el sem képzelhetők ezek.)

A jogeszme állandó tényezőjének megállapításánál bennünket csupán az akarat és nem annak végrehajtása érdekel. Jogos cselekvés az, amelyek ezen akarattal megegyezik, jogtalan, amelyik ezzel ellentétben áll. A jogos cselekvés tehát: megegyezik a mindenkori legfelsőbb társadalmi és kikényszeríthető akarral, annak megfelel, aszerint való stb., ezen akarral alá esik. A két akarat harmoniája a jog állandó tényezője.

Ellenőrizzük e tételt a jog két, olyan kategorikus szempontból vett fogalmával, mely felett ma már nincs vita: a tárgyi és az alanyi jog fogalmával, u. i. maga a jog fogalma még merőben vitás; hogy miképen feleljük meg azt a kérdést, hogy: mi a jog? — a legszembetűnőbben ellentétes meghatározásokkal találkozunk. Nem vitás azonban, hogy a tárgyi jog: szabály, mely megállapítja azokat a korlátokat, melyen belül az ember magatartási köre van; s az alanyi jog: az embernek e korlátokon belül biztosított magatartási szabadsága.

Hogy a jogeszme állandó tényezője a tárgyi és alanyi jog fogalmában benne van, az kétségtelen

alanyi jog fogalmát leírjuk, akkor nem csupán a jog fogalmát írjuk le az egyiknél is, a másikonál is külön-külön, de ugyan- csak mindkét esetben kifejezésre juttatjuk a jognak a tárgyi- és illetve az alanyi jelzővel kifejezett jellegét is. E (tárgyi vagy alanyi) jelleg + jog = a tárgyi, illetve alanyi jog fogalma.

Tehát a tárgyi jog: az emberi magatartásnak állami és kikényszeríthető akarat alá eső korlátaira vonatkozó *szabály*. Alanyi jog: az állami és kikényszeríthető akarat alá eső korlátok körén belül biztosított emberi magatartási *szabadság*.

De úgy a tárgyi, mint az alanyi jogban már több van, mint a jog fogalmának pusztán állandó tényezője, mert ez az állandó tényező: pusztán akarat-harmonia, mely az emberi magatartásoknak az állami és kikényszeríthető akarat alá esőségét fejezi ki. Ez az akaratharmonia a jognak mindenjelzővel kifejezett jellegtől mentes fogalma, de a jog mindenalakjának állandó tényezője, — míg a tárgyi, alanyi vagy másjelzővel kifejezett jellegű jog már — amint a fenti meghatározásokból következtethető — ennél többet rejt magában.

Törvény, rendelet, bírói gyakorlat, szokás megköveteli, hogy akarata alá essenek emberi magatartások s az emberi magatartások jogosságát az ezekkel való harmonia adja meg.

A fent leírt akarat-harmonia a jog állandó tényezője, minden alakjában és alakulása minden idején. Addig, amíg a jog jog marad, ez az állandó tényezője együtt jár vele.

Különböző időkben, helyen és esetekben a jogot vagy csupán az állandó tényezője jelenítette meg, vagy ahhoz járultak egyéb jellemvonások, melyek jellegét megadták s így alakulását befolyásolták, illetve történelmileg is ismert változásait elidéztek. Maga a jog állandó tényezője tehát csupán egy formális jelenség, — a jog egyéb jellemvonásai részben vagy egészen materialis jelenségek.

2. §. A jog állandó tényezőjének elszigetelt szereplései.

E kérdést „A nemzetközi jog, a szükségjog és az ősjog összefüggése“ (1917.) c. értekezésemben fejtettem ki, amely röviden a következőket foglalja magában.

Az ősjogban, szükségjogban és a nemzetközi jogban oly jelenségével találkozunk a jognak, amely elszigetelten csak

ezekben szerepel, míg az államon belüli jogban (a szükségjogot kivéve) már nem elszigetelten, de egyéb jogi elemekkel átszöve. Ez a jelenség az az akarat-harmonia, amely a jog állandó tényezője, amely egymagában, más jogi jellemvonásoktól elszigetelt alakjában jelenik meg a nemzetközi jogban, a szükségjogban és az ősjogban; — s így ez utóbb említett alakzatok, mint jogi jelenségek identikusak.

A nemzetközi jognak nincsenek tárgyi jogszabályai, mert nincs az államok felett közös kierőszakoló hatalom; nincs tehát nemzetközi jogi szigorú értelemben vett alanyi jog sem. E területen a nagyobb kierőszakoló erővel felruházott állam akarata diktálja az életviszonyok rendjét — tetszése szerint.

A szükségjogban (pl. életveszélyes szükségállapotra) ha meg is hozza az állam a maga jogszabályát, az egyén számára adott önsegítség jog lényegéből folyik, hogy annak érvényesülése az egyéntől fog függni; — az átlagember pedig pl. életveszélyben nem igen válogat a mentés eszközeiben, ha a válogatási kötelezettséget az állam elő is írja számára. Tehát az állam képtelen a szükségállapot hatályos rendezésére. Ez az állapot, amennyiben tényleg szükségállapot, nem bírja el a tárgyi jog szabályainak minden részletet rendező terhét. Ez állapotban az életviszonyok rendezője ismét az a nagyobb egyéni erő lesz, mely a vele szemben álló akaratra ráerőszakolja elhatározását. Lehet ugyan, hogy az ilyen módon kierőszakolt akarat-harmoniát az állam nem akceptálja, de a cselekmény mentésére mégis kénytelen lesz e kivételes állapotban szenvedő egyén lelki állapotát (félelmét, ijedtségét, megzavarodását) büntetést kizáró vagy enyhítő körülményekül elfogadni.

Az ősjogról tudjuk, hogy abban az önsegítség nem kivétel, de szabály. A sértett maga torolja meg a rajta elkövetett sérelmet s teremti meg az akaratok harmoniáját.

Tehát úgy a nemzetközi jog, mint a szükségjog és az ősjog a jogfogalomnak csupán csak az állandó tényezőjét foglalja magában; — de mindhárom valóságos jog, bár csak a pusztja jog minden jellegtől elvonatkoztatott alakjában. Egyikük sem tűri meg a tárgyi, alanyi vagy egyéb jelzővel kifejezett jellegét saját mibenlétének a sérelme nélkül.

A jog állandó tényezője e három jogi alakzatban egyéb jogi vonatkozásoktól teljesen elszigetelt szerephez jut.

3. §. A jog részben állandó és változó tényezői:

Amint az előzőekben láttuk, a jog egyik megjelenési alakja a jog állandó tényezője önmagában. A jog egyes alakjaiban azonban már elbirja bizonyos jogi jelentőségű jellemvonások terhét is. Ezek közül első a tárgyi, alanyi, anyagi és alaki jelleg, mely az államon belüli jognak jellemvonása (a szükségjogot kivéve). E jellemvonások egyszerre jelentkeznek, mert természetes, hogy amit tárgyi jog biztosít, az az egyén alanyi joga s ami ellen biztosíthatja, az az anyagi jognak megfelelő állapot megsértése, amire vonatkozólag megállapítja az eljárási szabályokat. Ez egyképen áll a jog egyes ágaira (közjog, büntetőjog, magánjog).

Amint a jog állandó tényezője érvényesült csupán a nemzetközi jogban, a szükségjogban és az ősjogban, úgy ez az állandó tényező felruházva a tárgyi (s ebből folyó alanyi, anyagi, alaki) jelleggel, adja az államon belüli jogot. (Kivéve a szükségjogot).

Az államon belüli jognak tehát az akarat-harmonián kívül van még egyéb állandó tényezője is (a tárgyi, alanyi, anyagi és alaki jelleg). Általában tehát ezek csak részben állandó vagy változó tényezők.

4. §. A jog változó tényezői. Az alakulás állandó tétele.

A jog egyéb tényezői változó tényezők, szerepük biztos mértéke meg nem állapítható, bár legnagyobb részük mindig érvényesül, hiszen a jog mindig emberi szükségletet elégít ki.

Amikor a jogban a célt keressük, szintén megállapíthatunk bizonyos állandónak látszó jelenségeket, ezek azonban nem voltaképeni jogi jelentőségű tényezők. Így pl. kétségtelen, hogy a jog mindig emberi érdekeket szolgál, vagy közérdeket, vagy magánérdeket, vagy helyesebben: első sorban ezt vagy azt. Az érdek szerepe a jogban azonban a miért kérdése, — s állandó tényezőül az ok és okozat fogalmának felcserélése nélkül el nem fogadhatjuk. De mihelyt a jog egyes ágairól, pl. a közjogról beszélünk, már ismét újabb állandó tényezőként tűnik fel az, hogy a közjogi szabály elsősorban közérdeket véd. Ez azonban csak époly mérvben állandó tényezője a közjognak, mint amily mérvben az államon belüli jogé: a tárgyi jelleg.

Szóval az akarat-harmonián kívül a jog többi tényezői változó vagy legalább is több-kevesebb mértékben relative változó tényezői a jognak. E tényezők szerepe adja meg a jog különböző kategóriáinak az alapját.

A jog egyes változó tényezőinek a felsorolása lehetetlen. Változásuk a jog tartalmának a változását jelenti. Mindabban érvényesülhetnek, amit a jog szabályozása körébe vonhat, — s mindazon jelenségek által, amelyek ezen változást előmozdítják.

A változó tényezők azonban *állandóan* érvényesülnek s bár a jog állandó tényezőjét (akarat-harmoniát) nem érintik, — állandóan való változásuk folytán azt az állandó tételt juttatják érvényre, hogy: a jog alakul. E tétellel alább még bővebben foglalkozunk.

5. §. Kazuisztika és negativitás.

Minthogy az alakulás kezdetén a jog a hatalmat gyakorló akaratában van, az minden esetben külön-külön változhatnak: kazuisztikus színezetű teljesen; — s mivelhogy a hatalom alatt élő emberek előre sohasem tudhatják meg biztosan, hogy mi szabad és mi nem szabad, csak utólag a hatalmat gyakorló érzelmi reakcióiból következtethették, hogy egyes cselekményektől tartózkodni kell. Így kezdenek bizonyos elvek kialakulni arra vonatkozólag, hogy az egyénnek mitől kell óvakodni, hogy mi az, ami „nem szabad“. E negatív formában megjelenő jogszabályok alkotják az alakulás kezdetén a jogot. A jog első megjelenési formája tehát negatív tartalmú. E negatív tartalmú fogalmazás annyira áthatja a jogot kezdetől fogva egész alakulás menetén, hogy még ma is sokszor egészen pozitív tartalmu jogtételeknek negatív alapon való szabályozásával találkozunk, bár már a mai jogalakulásban tudatossá vált az az irányelv, hogy a jogi fogalmakat pozitív alapon kell meghatározni. Törvénykönyveink még mindig tele vannak oly szabályokkal, melyek azt mondják, hogy ez, vagy az a cselekmény „kártérítési kötelezettséggel nem jár“ vagy „nem büntetendő“, ahelyett, hogy azt mondanák, hogy a cselekmény jogos. (Figyelembe vesszük, hogy nemcsak jogtalan cselekményből származik kárkötelem, bár maga az egész tan még nem tisztázódott.)

Szóval, annak a megállapítása mellett, hogy a jogalakulás egyik irányelve a kazuisztikus és negatív alapon való szabályozás csökkenése az általános és pozitív szabályozás növekedésével kapcsolatban, — még csak annak igazolására szoritkozunk, hogy az alakulás legelején a szabályozásnak *tisztán* negatív alapon kellett történnie.

Igazolja ezt először a gyermeki lélek alakulása, mely legelső sorban az erkölcsi szabályokból azt ismeri fel folytonos nevelés s a rá ható korlátozó intézkedések folytán, hogy mi „nem szabad“. Másodszor bizonyítják ezt a mai primitív alakulási fokon élő emberek életszabályai és a néplélektan. Jól esik e tekintetben Wundtra s az ő nyomán megindult néplélektani kutatásokra hivatkozni. Szerinte (Völkerpsychologie stb. „Sprache“ kötet 224. l.) a nyelv kifejező mozgásokból indul meg. *Wundt* egy német szótárból azt állapította meg, hogy az erkölcsileg kifogásolható szavak, melyek az erkölcs tagadását fejezik ki, úgy viszonyulnak az erkölcsileg nem kifogásolható szavakhoz, mint 3: 1-hez. Az alakulás kezdetén álló népnél több e két szám közötti távolság. Mindez indokolást talál *Piklernél* is. Szerinte a lelki élet második alaptörvénye, hogy amit ismerünk, az ellenkezőjét is ismerjük s azt korlátlanul várjuk, és a tapasztalat vagy észlelet csak elnyomja egyiknek vagy másikkak a várását. (A lelki élet alaptörvényei 1910. 10. l.) S talán nem egészen merész az a következtetés, hogy hamarabb volt szava az embernek a tagadásra, mint az „igenlésre“, hamarabb a bűnre, mint az erényre s talán nem ok nélkül mondja az egyszerű paraszt tagadó alakban, hogy „igazságtalanság“ történt vele, mikor azt is mondhatná, hogy megsértették. Az emberi lélek eme sajátságát láthatjuk, ha szembe helyezük a „sérelem“ szót az „igazságtalanság“ vagy „nem igazságos“ szavakkal. Az egyszerű paraszt nem mondja, hogy „sérelem“ történt vele, mert ebben bizonyos helybenhagyást, igenlést is lát, ami tényleg meg is van e pozitív formában; hanem jól esik neki azt kifejezni, hogy vele oly esemény történt, mely a bennelevő erény tagadása: igazságtalanság.

Messzire nyulna e kérdés mélyebb kifejezése s ezért a kazuisztika és negatívitás kérdésének e közbevetett felemlítése után vissza kell térnünk a jogalakulás tényezőire.

6. §. A jogalakulás tényezői.

Az életszabályok differenciálódása.

Az alakulás kezdetén az összes életszabályok egybe vannak olvadva; és pedig együtt vannak a jogi, erkölcsi, illem- és vallási szabályok, A jog kikényszerítő erejével minden életnyilvánulást kierőszakolhat, a hatalom birtokosa tetszése szerint. Amikor azonban ez belátja, hogy egyik életnyilvánulásra nagyobb szüksége van, mint a másokra, a kierőszakolásnak bizonyos skálája keletkezik, amely megindítja a különböző életszabályok differenciálódási folyamatát annyira, hogy egyes életszabályok kierőszakolására már törekedni sem fog a hatalom birtokosa. Így válnak el a jogtól a kisebbrendű, majd a nagyobbrendű erkölcsi szabályok, vallási szabályok stb. De a különválasztó folyamat sokáig tart s még ma sem ért véget. Itt megnyilvánuló irányelv tehát az, hogy a jogszabályok mindinkább elkülönülnek egyéb életszabályoktól. De ez irányelvre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy bár ezen elkülönülési folyamat egyre tart, nem szabad azt gondolnunk, hogy ez valamikor teljessé is lesz; hiszen az a jog, mely határozottan ellentéte az erkölcsnek, az illemnek, a vallásnak, lehetetlen és elképzelhetetlen fejlemény lenne, mert a jogszabályok legtöbbször megegyeznek az erkölcs, illem, és sokszor a vallás szabályaival is. Felvethető tehát az a kérdés: meddig fog ez a differenciálódási folyamat tartani?

Tudjuk, hogy úgy a jog, mint az erkölcs, mint az illem, mint a vallás: életszabályokat irnak elő. Általános jellegük e szabályoknak: az életszabály-jelleg. Mivelhogy a jog is életszabály: az élet megnyilvánulását, szükségleteit biztosítani van hivatva. Kérdezzük, melyek az életnek azok a feltételei, szükségletei, melyek nélkül annak szabad megnyilvánulásai nincsenek biztosítva? A fizikai és a lelki szükségletek. A jognak tehát ezt kell biztosítania úgy, hogy a lehető legtökéletesebben elérhető legyen az emberek fizikai és lelki szükségletének teljesen szabad kielégítése. Más szavakkal minden egyes ember minden egyes fizikai szükségletét a lehető legtökéletesebben kielégíthesse s lelki életét a lehető legtökéletesebb szabadsággal irányíthassa. Így tehát az erkölcsi, illem- és vallási szabályok, mint a lelki élet követelményei szükségessé teszik, hogy azok szabadsága kierőszakolható szabállyal, tehát jogszabállyal legyen biztosítva.

Az erre vonatkozó jogszabály a jognak oly tétele kell, hogy legyen, a mely a szoros értelemben vett egyéb jogszabálytól sohasem különülhet el. Épen úgy jogszabály, mint a többi. Az életszabályok differenciálódási tanfolyama tehát eddig tarthat. A lelki élet szabadságára vonatkozó ez a jogszabály a tételes törvényeknek mindig jogszabálya kell, hogy legyen.

Mivelhogy az embernek nemcsak lelki, de fizikai szükségletei is vannak, a fizikai szükségletekre vonatkozó szabályok hasonlóan és természetesen továbbra is elemét fogják alkotni a jognak, a differenciálódás legmagasabb fokán is.

Ezekből folyik, hogy a történelmi materializmus tétele, hogy a jogszabályok a mindenkori gazdasági rend reflexei, helytelen. Már Stammler is rámutatott arra, hogy: ha igaz volna az, hogy a mindenkori gazdasági renddel változnak a jogszabályok is, akkor ez az igazság nem lesz igazság csak a mai gazdasági rend mellett, egy másik mellett már megváltozik; tehát a történelmi materializmus-tétele sem a Stammler ellenvetése (*Wirtschaft und Recht*. 1896. 474. l. v. ö. még Somló: *Allami beavatkozás és individualizmus* 1903., Jászi O.: *A történelmi materializmus állambölcészete* 1903.) szerint, sem az előbb kifejtett jog-differenciálódási alakulás szerint meg nem állhat. A történelmi materializmus a történelem és a jogalakulás-szemponyjából nem igazolható, mert a jog szabályainak tartalmi eleme nem merül ki a fizikai szükségletek biztosításával, de ép oly mértékben fontosak a lelki szükségletek biztosítását illetőleg. A jogalakulást tartalmilag ezen anyagi (materiális) és szellemi (immateriális) tényezők irányítják. Változásánál egyik tényező változása époly mérvű lehet, mint a másik tényező. A történelmi materializmus mellett az ember szellemi élete minden jelentőség nélkülivé válna, mert a szellemi tényezők ilyfoku negligálása mellett az emberből minden lelki tulajdonságot ki kellene tépnünk.

A jogalakulás materialis tényezői alatt sem csupán a gazdasági tényezőket értjük, de ezekhez vesszük az összes többi fizikai tényezőt is, mint amilyen az antropologiai, kozmikus, tellurikus okok befolyása a jogra.

E tényezők kapcsolatban az ismerettel, az emberek közötti együttérzéssel eredményezik a jognak az alakulását. Mindezek természetesen kölcsönhatásban állanak a joggal. Számuk

felsorolhatatlan. Amint pl. a természetes kiválasztásnak megvan a joga a maga hatása, úgy a jog is hat a kiválasztásra.

Más kérdés az, hogy a jog az alakulás menetén milyen képet mutat s így az, hogy pl. a jogban nő az egyéniség érvényesülésének a lehetősége, a jog alakulása gyorsul, az államok növekednek, stb. Ezek mutathatják egy-egy történelmi korszaknak a képét, de nem fogadhatók el általános alakulási irányoknak, mert néha ellenirányok is uralomra jutnak.

7. §. A jogszabályok tényezőinek a kapcsolata.

Megállapítottuk, hogy úgy a testi, mint a lelki szükségletek kielégítésére vonatkozó szükségletek egyformán tartalmi elemei a jogszabályoknak. E tekintetben az alakulás ideálja: a lelki tulajdonságok minél szabadabb érvényesíthetése s a testi szükségletek kielégítésének és az erre vonatkozó szükségleteknek minél aprólékosabb részletekben való szabályozása, előírása, egyenlősítése, megkötése, kjerőszakolása: — mindkettőből a célból, hogy a testi és lelki erők minél inkább kifejlesztessenek, harmoniába hozassanak és az egész emberiség társas és egyéni életének céljaira minél inkább érvényesíthetők legyenek. Így a kisebb társadalmi csoport céljai, belekapcsolódnak a nagyobbéiba.

Ezen ideál elérésére az egyén mindig a legfőbb hatalmat gyakorlóval fog szemben állani. Az egyén törekvése sokszor fog arra irányulni, hogy saját érdekeit a közérdekkel minél könnyebben, fáradságkimélés, esetleg törvénysértés által egyeztesse össze. A közérdeket reprezentáló legfőbb hatalom pedig arra fog törekedni, hogy a közérdeket megvalósító közakarat alól egyik egyén se vonja ki magát. Ezen akaratharmonira való törekvés a jogállapot megteremtésére való törekvés lesz, úgy, hogy jogosan csak akkor érvényesülhet bármely emberi magatartás, ha a közcél és a magáncél megegyezik, ha a magánakarat a közakarat alá esik.

Így kapcsolódik tehát össze a jog tartalmi és alaki tényezője.

E megállapítás fontos úgy a lelki, mint a testi szükségletek szempontjából. A testi szükségletek közül fontosabbak a lét- és fajfentartásiak, a létfentartásiak közül legfontosabb a gazdasági szükséglet (élelem, lakás, ruha), majd vannak olyanok,

melyek úgy a lét, mint a fajfentartás szükségletei együtt (egészségi állapot, fertőző bajok üldözése stb.). De lesznek olyan érdekek is, melyek úgy a testi, mint a lelki szükségleteket feltételeznek.

Hogy mennyire fontos minden egyes emberi érdek vizsgálatánál úgy az illető érdek sajátos szempontjainak, mint a társadalmi, a közérdek szempontjainak egyszerre történő vizsgálata: például hozzuk fel a gazdasági érdekeknek a joggal való kapcsolatát. (E kapcsolat azonban minden érdeknek a joghoz való viszonylatában azonos.) Ha tehát a gazdaság a tartalmi elem, akkor az a jogban, mint hűvelyben (akaratharmonia) foglal helyet. Ha a jogi szempontot figyelmen kívül hagyánk, úgy a gazdaságban, ha a gazdasági szempontot hagyjuk figyelmen kívül a jogszabályok tárgyalásánál, úgy a jogban halmaznánk egymásra a következetlenségeket. Például hozhatjuk fel erre Rikardó földjára-elméletét, mely szerint a földjára- a föld eredeti és elpusztíthatatlan erőiért fizettetik s ennek létrehozásához munka nem szükséges. Amde a földjára- dékot akkor is meg kell fizetni, ha a föld parlagon hever; ezért a föld erői még a földjára- dékot nem indokolják. Itt ki is tűnik a jogi szempont figyelmen kívül hagyása; u. i. a földjára- dékot nem a föld örök erőiért, de a vagyonjog átengedéséért fizetik (a mai gazdasági és jogi fogalmakat véve irányadókul.)

Már helyesebb Ihering meghatározása (Der Besitzville 481. l.) a birtokról: „A birtok a dolog gazdasági rendeltetése által megszabott tényleges viszony a személy és a dolog között.“ A birtokomban levő sétatálcát épügy nem tüzelhetem el, mint a kölcsönkért üveg- vágó eszköz gyémántját. Nem gazdasági jelentőségű-é ebben az alakban a birtok ugyanakkor, amikor jogi fogalma is adva van? A jog tartalmilag folyékony, változó, alakuló, mint az élet s legkevésbé sem lenne jó, ha abban megrögzött szabályok, tételek érvényesülnének; — csak akkor érvényesülhetnének ezek, ha az életviszonyok alakulása is megállana egy bizonyos időre. Ennek pedig az ellenkezője való. Mert a köznapi élet ismerete után fölösleges azt ismételtelen hangsúlyozni, hogy az élet minden viszonylatát előre elképzelnem nem lehet, új dolgok kerülnek felszínre, melyek akár a természeti világ jelenségei, akár a tudomány produktumai, az emberrel kapcsolatba jutván, a jogba való beillesztésüket is követelik. Hogy a villamosság hatásainak (fény, hő, élettani) fel-

fedezésével kialakul az azokra vonatkozó jog is, az egészen természetes, s ha a fizikai tudomány megfejtí a villamosság lényegét, a jog újból módosul.

A közgazdasági életnek igen nagy hatása van a jogban; s hogy e tekintetben is közeledünk a világgazdasághoz, azt is láthatjuk már a mai élet egyes tünetényeiből. Most pl. Angliában bármennyire is nagy a jogbiztonság, ez csak a meglevő gazdálkodásának a támasza. Gazdálkodása pedig oly irányban haladt, hogy míg ipara és kereskedelme a világon a legelső, addig őstermelése nem kedvező. Még bányászattal és állattenyésztéssel foglalkozhatik ugyan, amennyire földje engedi, de mezőgazdasága már csak az iparos állam által fogyasztott iparnövényeket vagy az állattenyésztéshez szükséges takarmánynövényeket adja. Gabonaszükségletének túlnyomó részét idegenből szerzi be. Földmívelő népe, az egészséges angol parasztság kiveszett. Ezt természetesen mai helyzetében egészséges állapotnak tekinteni nem lehet. Anglia egy oly gépezet, melynek egyik kereke hiányzik, s e hiányzó kereket kölcsönöznie kell szomszédaitól vagy gyarmataitól beszerezni. S így egy kontinentális zár által könnyen juthatna válságos helyzetbe. Ezért gyarmatpolitikára törekszik s élénken kell állandóan örködnia azon, hogy szomszédai ezt meg ne akadályozzák s minden igyekezetét latba vetni, hogy ezen akarata alá essék nemzetközileg a többi államok akarata. Rá is áll az, ami az átlagemberre: szorult helyzetben nem igen válogat a mentés eszközeiben. Hogy létét biztosítsa: újabb és újabb háborúk okozója lesz Európában, illetve a földön mindaddig, amíg ki nem alakul a világgazdálkodás a világállammal kapcsolatban, amiről alig merünk álmodni, (amelyben Anglia megfelelő szerephez jutna) s melyből a háború fogalma is eltűnne, — vagy míg koldusbótra nem juttatja gyarmatainak elvesztése, ami legelső sorban az intellektualis osztály (esetleg a gyarmatokra való) kivándorlására vezetne. Ha pedig ez utóbbi állapot be nem következik, Anglia addig a bizonyos ideális jövőig a nemzetközi béke állandó veszélyeztetője s különösen nagy terhe lesz az európai államoknak.

A kevésbbé szilárd jogbiztonságot mutató államok közgazdasági és jogi életének kapcsolatára a Balkán államait hozhatjuk fel. Természeti erőiket tekintve sok részben tejjel-mézzei folyó kánaánok lennének. De a jogélet másik tartalmi elemét.

a lelki szükségletek kielégítését oly kis mértékben tudta kielégíteni, (pl. lelkiismereti és vallásszabadság fogyatékosága, illem, erkölcs kényszere az idegen elnyomásával szemben) hogy e hiányok a gazdasági élet előbbrevitelét befolyásoló intellektuális előhaladást is megakasztották. Jogéletük alacsony (néhol, dacára jobb törvényeiknek, melyeket néha évtizedeken keresztül sem léptetnek életbe), a jogbiztonság kevés. A jogalakulás egyik tényezőjeként említett ismeret (tudomány) kevésbé fejlődött. Éppen ezért úgy jogban, mint gazdaságban is, hátramaradt. Mezőgazdaság tekintetében kiválóbb (kertészet, állattenyésztés) jelenségeket produkálni még csak képes, de e nagyobb megbízhatóságot, hitelképességet és becsületvédelmet kívánó ipar és kereskedelem nem virágozik náluk; iparuk sok helyen nagy átlagban alig múlja felül a háziipart. (Egészségi viszonyaik is rosszabbak stb.)

Mindezekből azt láthatjuk, hogy mily erős az a kapcsolat, mely a jog alakulása és egyéb életviszonyok alakulása között van, úgy a testi, mint a szellemi szükségletek kielégítését illetőleg.

8. §. Az alakuló jog kérdései.

A jogot alakulása menetében fejlődőnek vagy változóknak tarthatjuk. Lehet, hogy bizonyos ösztársadalmi célok elérése szempontjából a jog alakulásában visszaesést látunk. A leges barbarorum a római joghoz képest visszaesés. De nem ez a fontos. A legjelentősebb a jog alakulása menetén az, hogy benne mindig érvényesülnek bizonyos fejlődési és visszafejlődési tendenciák, melyek közül az egyik részint növekedő, a másik csökkenő arányban jelenik meg. Azonban ezekből meg nem állapíthatjuk pontosan a legközelebbi jövő jogának a képét sem; — hanem arról beszélhetünk, hogy ennek a folytonosan alakuló jognak 1. mi a lényege, 2. mik az állandó tényezői, 3. mi az alapja, 4. mik a jogalakulás általános jellemvonásai, 5. mely részekre differenciálódik, 6. az elkülönült részeknek mily általános tulajdonságaik vannak, 7. mi a jog célja?

Arra a kérdésre adandó felettel, hogy: 1. mi a jog lényege és 2. mik az állandó tényezői: megfeleltünk arra is, hogy mi a jog alapja (s mi annak alapelve); arra a kérdésre adandó felettel, hogy 1. mik a jogalakulás általános jellemvo-

másai, 2. mily részekre differenciálódik, 3. az elkülönült részeknek mily általános tulajdonságaik vannak: megfeleltetünk arra a kérdésre, hogy mik a jog vezérelvei; arra a kérdésre adandó felelet pedig, hogy mi a jog célja, arra a kérdésre felel, hogy mik a jog céleszméi? Amint látjuk, a fenti kérdések többé-kevésbé szinonim tartalmú fogalmakra utálnak.

Csupán az előbb említett főbb mozzanatok áttekinthetőbb csoportosítása kedvéért megkülönböztetünk tehát alapelveket, vezérelveket és céleszméket. Ez osztályoknak egyéb jelentőséget nem is tulajdonítunk.

9. §. A jog alapja és alapelve.

Azt mondtuk, hogy a jog: az emberi magatartásoknak állami és kikényszeríthető akarat alá esősége. Egy adott pillanatban tehát megtudom mondani azt, hogy valamely cselekmény jogos volt-é, vagy jogtalan, mert megállapítottam, hogy az alá a legfelsőbbrendű akarat alá esik-e vagy nem. Azonban nem erről van szó. Miért van szükség arra, hogy én ezt megállapítsam? Azért, mert cselekvés történt. Minden cselekvés változással jár. Jogra tehát azért van szükség, mert a jog az akaratösszhanggal bizonyos célokat akar elérni, e célokat pedig csak az akaratharmoniának megfelelő cselekmények létesíthetik; s e célokat úgy akarja elérni, hogy akaratával a leendő emberi magatartások megegyezzenek. Jogra tehát nincs szükség, ha nincs meg a jövőbeli emberi magatartások lehetősége; ha a világ megáll, megáll a jog is. De mert az életviszonyok, az emberi magatartások változnak, van szükség a jogra. Arra tehát, hogy én egy adott pillanatban megtudjam mondani: mi jogos és mi jogtalan, ezért van szükség; — tehát a jog alapja: az emberi társas életviszonyok változása (alakulása, fejlődése, visszafejlődése).

Annak, hogy a jog alapja: emberi társas életviszonyok (magatartások) változása, következményei vannak. Az emberi társas életviszonyoknak egy tulajdonságáról van szó: a változásról; e nélkül nincs jog, e mellett van jog. Az emberi társas életviszonyoknak az a dinamikus jellege, hogy azok változnak: alapja a jog létezésének. Ennek a dinamikus jellegnek a létezése az emberi társas magatartások pillanatonkénti statikus

jellegét feltételezi ugyan, de ez oly feltétel, melynek változatlanóságát is csak egy pillanattig szabad feltételeznünk, mert ha a világ megáll, jog nincs. Az emberi magatartások statikai feltételezettsége és a jog között kapcsolat nincsen, azért nem az emberi társas életviszony a jog alapja, hanem annak változása.

Az, ami kizárólag statikus jellegű, nem lehet alapja, következménye, folyamánya semminek. Ezért az emberi magatartás is statikusan csak legfeljebb egy adott pillanatban kezelhető el, de ez az adott pillanat is csak képzeletben van még, a képzelet számára van adva. Az, ami statikus jelenség, nem egyéb, mint alak (forma), vonal, pont, egység, szám. Ezek a statikus jelenségek érzékelhetetlenek, önmagukban tartalmi elemet nem rejtenek, csak képzeleteink vannak róluk. Ily statikus eleme a jognak is van.

A jog állandó tényezője az az akaratharmonia (akaratharmonia), mely az emberi magatartásnak az állami és kikényszeríthető akarat alá esőségében jelenik meg. Ez a statikus elem a jogban, mely mindenkor, minden helyen a jognak állandó tényezője volt, van és lesz. Önmagában ez is egy alak (forma), melynek semmi tartalmi eleme nincs (akaratharmonia); két akarat megegyezősége. De ha tudom, hogy egyrészt állami és kikényszeríthető akaratról, másrészt társas emberi akaratról van szó, akkor tudom, hogy a jog tartalmi elemét alkotó emberi magatartást ennek az akaratharmoniának a megléte époly jogos jellegűvé teszi, meg nem léte pedig époly jogtalan minőségüként tünteti fel, mint ahogy a delejtű mutatója irányítja az utazót, hogy az északi vagy a déli világtájat merre kell keresnie. A jognak ezt az állandó formális, irányító tényezőjét a jog alapelveinek is nevezhetjük.

Az, amit a jog irányít, az a társas emberi magatartás, vagy emberi társas életviszony; ez alkotja a jog anyagát, azaz tartalmát. Ez az életviszony, amint már kifejtettük, a társas embernek részben szellemi, részben testi szükségletei kielégítésére irányul.

Arra kérdésre is, hogy mi a jog lényege? — csak úgy felelhetünk, hogy a jog lényege: emberi magatartásoknak az állami és kikényszeríthető akarat alá esősége.

10. §. A jog vezérelvei.

A jog alapelve alatt oly elvet értettünk, mely minden jognak az alakulás folyamán sajátja, tehát, amely elv a jog alapjával van szoros kapcsolatban. (A jog alapja: társas emberi életviszony változása; a jog alapelve: emberi magatartásoknak állami és kikényszeríthető akarat alá esősege.) A jog vezérelvei és céleszméi abban különböznek a jog alapelvétől, hogy míg az alapelv a jog statikáját, a vezérelvek a jog tartalmi elemeinek a dinamikáját, azaz a jogalakulás irányelvei által kifejezett tulajdonságukat, a jog céleszméi a jog tartalmi elemei közül egynek: az ismeretnek (tudománynak), a jog alakulására gyakorolt eszméit tüntetik fel. A jogalakulás egész menetén mindig érvényesül az alapelv, mert az változatlan statikai elem, mindig érvényesülnek vezérelvek, melyek nélkül, mint a jog folyton változó tartalmi elemei (az ember szellemi és testi szükségletei) változásának visszénye (reflexe) nélkül jogalakulásról nem is beszélhetnénk; és végül mindig érvényesülnek céleszmék, amelyek az ember eszes természete által, mint ismeret, tudomány a jog egész területén éreztetik hatásukat. A vezérelvek a céleszmékkal dinamikai természetüket illetőleg megegyeznek, de egymástól abban különböznek, hogy míg a vezérelvek egyes jelenségeknek a jogra való hatását idézik elő s így esetleg természeti jelenségek (gazdaság, éghajlat, technikai felfedezések), addig a céleszmék azok, melyek az életviszonyoknak a jog által való irányítását, tehát a jognak az életviszonyokra való hatását juttatják kifejezésre.

A jogalakulás menetén a következő vezérelveket láthatjuk: Az ismeretek, a tudomány mindig bizonyos mérvben hatnak a jog változására, a fajsajátosságok ezzel kapcsolatban bizonyos arányban érvényesülnek, úgy hogy a jog szempontjából is a fajsajátosság kérdése voltaképen műveltségi kérdés. Kívánatos volna, hogy a tudománynak a jövő jogalkotásban való érvényesüléséről az államok külön törvényt hozzanak s ezáltal a törvényelőkészítés a tudománnyal minél szorosabb kapcsolatba jusson. (Ma már vannak szabályok a törvényelőkészítés mikéntjére, melyekben már a tudományos elemek is némi térhez jutottak.) E téren az ideál: a bölcsek irányítsák a törvényalkotást.

Az ember testi sajátosságaiban beálló változások iránya kapcsolatban az éghajlati, kozmikus és tellurikus tényezőknek a testi és lelki tulajdonságokkal kapcsolatban való változásával. A természetes kiválasztás folyamata. A körülményekhez jobban alkalmazkodni tudó egyedek fennmaradnak. A fennmaradási ösztön több és több oldalról való biztosítékot fog igényelni, ami az alakulás folyamán a jogban kisebb-nagyobb jogbiztonsággá alakul abból a célból, hogy az ember fizikai élete is minél nagyobb képességgel bírjon a fennmaradáshoz s a környezetet minél könnyebben és tovább legyen képes elviselni.

Az, hogy az ember lelki, szellemi élete az ismeretek, tudomány gyarapodásával kapcsolatban minél szabadabb legyen, — olyannyira, hogy a jogalkotásban is a tudomány diktálhasson, másrészt az, hogy az emberek testi szükségletei minél jobban, egyenlően legyenek kielégítve (de természetes, hogy nem egyenlőkkel egyenlően bánni: igazságtalanság): a jogalakulás két legáltalánosabb s egész tartalmát felölelő vezéreszméje. Ha egyéb vezéreszmékről beszélünk, azok mindig bekapcsolódnak ezekbe. E legáltalánosabb alakulási irányelvek, illetve a jog eme legáltalánosabb két vezéreszméje azt is megmutatja irányával, hogy miféle célok elérésére irányul a jog, mi a jog célja?

Ezt a célt szlgálják a többi vezéreszmék is. Így az ismeretek gyarapodásával az érzelmi reakció csökkenése. A jogszabályok kazuisztikus és negatív alapon való meghatározásait mindinkább háttérbe szorítják az általános szempontból történő pozitív alapon való meghatározások. A jogalakulásnak az életviszonyok alakulatahoz való legtökéletesebb simulása, s így a jogszabályok megváltoztatásának növekvő szabadsága, szemben a régi jog hosszú idejű állomáshelyeivel. Azonban a jog legközelebbi jövőjének a képét sem tudjuk biztosan megrajzolni. Bizonyos irányú alakulásokat visszaalakulások követhetnek.

Így folytathatnánk: Az érzelmi reakció csökkenésével növekszik az altruizmus, humanizmus, együttérzés, szimpátia, kötelességérzet, objektív önértékbecslés, idegen egyéniség értékelése, az egyéni tulajdonságok helyes irányú érvényesülhetése, minél nagyobb embercsoportok társadalmi tömörülése, államok növekedése mindig nagyobb kikényszerítő erővel (militarizmus), az emberekben fogékonyabb képességgel az állami akarat alá

rendeltséget (kötelességérzet) illetőség. Hosszabb időközökben fellépő, mindig véresebb és véresebb háborúk, melyek a gyengébb fél teljes leverésével, beolvasztásával, vagy szoros érdekapocsba tételével végződnek (míg az államok tömörülésének em. magasabb fokán — ha remélni lehet — kialakul a világállamszervezet, melyben természetesen a háború megszűnne). Az életszabályok differenciálódása minél tökéletesebb lesz. A jogszabályok minél aprólékosabban fogják előírni az anyagi élet rendjét s minél tökéletesebb szabadságot fognak nyújtani az emberek lelki élete, szellemi világa számára. Tartalmilag mindinkább távolodnak és különböznek a testi és szellemi érdekeket kifejező jogszabályok. Hasonlóképen eltávolodik a jogból az illem és erkölcsi szabályok régi szerepe; ezeket maga a szabad társadalom már annyira magáévá fogja tenni, hogy az emberek sokszor szigorúbban fogják követni, mint a jogparancsokat. De ez a kötelességérzet a jogban is mindjobban fog érvényesülni. Ma is áll, hogy: egy darab kenyér egy darab erkölcs. és aki megfogyatkozott kenyérben, megfogyatkozott erkölcsben is; — az alakulás magasabb fokán azonban — ha ugyan remélni lehet — a kenyérben való megfogyatkozás minél kisebb lesz, sőt eltűnik az erkölcsben való megfogyatkozással kapcsolatban.

Futólagos összeállításban ezek a mai jog vezéreszméi a jog egész területén.

Az életszabályok differenciálódása azonban folytatódik a jogon belül is. Az elsősorban közérdeket védő jogszabályok közjogiak, az első sorban magánérdeket védők magánjogiak. Ezek újból feloszlanak kisebb csoportokra. De egymással való kapcsolatuk megmarad úgy, hogy pl. némely cselekmény több különálló jogág szabályait fogja érinteni. Pl. a közjog egyik fontos ága: a büntetőjog, amely által védett érdekek közjogi jellegét az magyarázza, hogy nem lehet magánégyén tetszésétől függő súlyosabb jogtalanságoknál a bűnös büntetése. Kisebb jogtalanságok, lehet, hogy csak magánjogiak lesznek. A magánjognak elkülönült része: a kereskedelmi és váltójog. A közjognak a büntetőjog mellett elkülönült része a közigazgatási jog és a perjog. Sajátos jellegénél fogva úgy a közjogi, mint a magánjogi szabályoktól erősen elkülönült jogág a nemzetközi köz- és magánjog.

E jogágak külön általános tulajdonságokkal bírhatnak: saját határaikon belül, tehát speciális alap-, vezér- és céleszmék lehetnek, melyek tárgyalása azonban nem az általános jogbölcsészetbe, de az egyes jogágak bölcsészetébe tartozik.

11. §. A jog céleszméi.

A jogot csupán úgy foghatván fel, mint alakuló jogot, a jog céleszméiről is csak az alakuló jog szempontjából beszélhetünk.

Már a jog legegységesebb vezéreszméiből megállapítottuk azt, hogy történelmileg a jog legáltalánosabb célja (röviden): a társas ember testi és lelki szükségleteinek kielégítése. Ez olyan erősen meglátszik az egész jogalakulás menetén, hogy kategorikus imperativusz erővel jelöli meg a jog egyetemes célját a jövőre is. A jog céleszméi alatt azonban nem ezt az egyetemes célt értjük, hanem azokat a közelebbi kisebbrendű eszméket, melyek a legközelebbi jövő jogát állandóan alakítják s melyek hatását a jogban meglátjuk épúgy és egészen természetesen, mint az életviszonyokon. E céleszmék hatása alatt álló jogról mondhatjuk, hogy az az életviszonyokat rendező, alakító, módosító jog. A céleszme a jogot, a jog az életviszonyokat alakítja. Ezeket a céleszméket minden jogi reformmal kapcsolatban kimutathatjuk. Közülök legfontosabbak a következők: Minél egészségesebb testű és lelkű emberek s minél kevesebb beteg testű és lelkű ember léte. (Átöröklődő betegségben szenvedők eltiltása a házasságtól s azok orvosi kényszerkezelése, büntetettek megjavítása vagy ártalmatlanná tétele.) Minél egyenletesebb legyen a vagyon eloszlása s az elsőrendű létfenntartási szükségleteknek (élelem, lakás, ruha) kielégítése minden embernél biztosítva legyen. A szellemi élet minél szabadabb színvonalának emelése céljából gondoskodni arról, hogy minden szellemi munkára inkább alkalmas ember lehessen szellemi munkás s a legtehetségesebbek a szellemi irányításpozíciójának elérésénél semmi nehézséggel ne álljanak szemben; akár mily környezetből származnak is, egyenlő feltételek mellett versenyezzenek. (Teljesen ingyenes oktatás elemi, közép- és főiskolákban, a vidéki összes tehetségesebb növendékeknek ingyenes elhelyezése felsőbb intézetekben.)

Ezek a jogoknak, különösen a mai jognak legnevezetesebb eszméi, melyek kivételének mikéntjére természetesen, mint láttuk, temérdek eszmét vehetünk még fel, de már ezek mind a részletkérdés gondolatai.

12. §. Jog és igazságszolgáltatás.

A jog tartalmilag olyan, amilyen az alakulására ható tényezők erőhatalmi súlyaránya. Ha megalkotásánál minden érdek megfelelő arányban van képviselve, az eszményi közérdeket meg is közelíti; ha nincs képviselve megfelelőleg minden érdek, lesznek a társadalomban a jog által teremtett társadalmi osztályok, melyeket kisebb-nagyobb védelemben részesít a jog. Ha például csak földadót állapítana meg az állam, az iparos, kereskedő, kedvezőbb helyzetbe kerülne, mint a földbirtokos és viszont. Hogy a jog közérdeket vagy valamely osztály érdekeit szolgálja-e első sorban: függ a gazdasági erők és a szellemi képességek (képzettség) eloszlásától, attól a differenciától, mely e két szempontból a társadalom tagjai között fennállhat.

E tartalmi tényezők aránya a jogban teljes kifejezésre jut. Hogy ez igazságos-e vagy nem, mellékes lesz amellét: vajjon szolgálja-e a jog célját: a szellemi erők legszabadabb érvényesülését s a testi szükségletek legtökéletesebb kielégítését; ha ily értelemben célszerű, akkor jó, helyes, igazságos a jog. E jelzők tehát a célszerűség mellett a jogra vonatkozólag nem mondanak újat; tartalom nélküli formális jellegüknél fogva sem.

Másképen vagyunk az igazságosság, helyesség és jóság tekintetében a jogalkalmazás szempontjából, melyet a vitás esetekben méltán nevezhetünk igazságszolgáltatásnak. A jogalkalmazás célja, hogy az emberi magatartások az állami akarral megegyezzenek; súlyosabb esetekben ezen akarat kikényszerítése. Minél inkább fedi a kikényszerített akarat az állami akaratot, a jogalkalmazás, igazságszolgáltatás annál igazságosabb, helyesebb, jobb.

13. §. Elmélet és gyakorlat összefüggése.

Elméleti tételnek, teoriának akkor van valamelyes jelentősége bármely tudományszakban, ha a gyakorlati élettel való kapcsolata kétségtelen. Áll ez a jogtudományra is és pedig annak minden ágára; a jogbölcséletre vagy a jogtörténelemre éppen úgy, mint a tételes jog bármely ágára. A tételes jogágakban kifejtett tudományos tételek oly közel fekszenek a gyakorlati élettel, hogy azoknak ezzel való kapcsolatát indokolni is fölösleges, mert ott az egyes tételek, elméletek, az egyes jogelvek a törvények §§-aiban letükröződnek vagy a szokásjogban lesznek megjelenítve.

Kétségtelen, hogy a jog szempontjából csak azok az ismeretek tudományos ismeretek, melyeknek ily kapcsolatuk van a jogélettel, vagyis, ha azok a gyakorlati életben irányító szerephez juthatnak azáltal, hogy §§-okban is megjelennek. — De mit szólnak akkor a jogbölcsélet és a jogtörténelem ismereteiről. Talán azoknak irányelvei §§-okban megjeleníthető érvényre nem juthatnak s így a jogbölcséleti és jogtörténelmi ismeretek nélkülözvén a gyakorlati élettel való szoros kapcsolatot, nem szigorúan tudományos ismeretek a tételes jog szempontjából?

Nem. A jogbölcséletnek és a jogtörténelemnek a tételes jogokkal való ép oly szoros kapcsolatát tudjuk kimutatni, mint a jog többi ágainak. Ennek bebizonyítását megkíséreljük az előző részekben felállított jogbölcséleti és jogtörténelmi irányelveknek a gyakorlati élettel való lehető legszorosabb kapcsolatában, hol azt is világosan fogjuk látni, hogy történelembölcséleti eszmék, tanulságok igen is a legszigorubb értelemben vett tudományos ismeretek a tételes jog szempontjából is; s ennek konzekvenciájaképen: azok §§-okban is megjeleníthetők.

14. §. A módszer.

Eljárási módunk egész gyakorlatiassá tétele céljából előre meghatározzuk annak jellegét, a feltevésekhez, elméletekhez, kísérletekhez való viszonyát, melyről röviden a következőket kell megjegyeznünk.

A tudománynak csak a valóságnak megfelelő elméletekre van szüksége, csak ezek tudományos ismeretek a jog szempont-

jából is. Hogy ezeket megalkothassuk, nagyon gyakran hipotézisekre van szükségünk. Hogy a feltevés jó-e, megfelel-e a valóságnak, vagy nem felel meg annak, tehát rossz-e, s így a tudomány szempontjából értéktelen: kísérleteznünk kell, mely kísérlet által, ha az beválik, valódi elmülethez jutunk. A hipotézisnek a képzelet, a teoriának a valóság a kiindulópontja. Minden feltevés, ha az experimentálásnál beválik, jó, ha be nem válik, rossz. A teoriát a megalkotás után — próbaképen — szintén tekinthetjük úgy, mint hipotézist; s akkor saját jóságának ellenpróbája. S ha a hipotézisként előttünk álló teória a valóságnak megfelel, akkor jó, ha nem, akkor rossz.

A hipotézis csak akkor adja meg az ilyen transzformációnak az alapját, ha jó. Ekkor lehet a valóságból kiindulva a teoriaként előttünk álló hipotézist szemlélni, ami a hipotézis jóságának az ellenpróbája. Ha rossz a hipotézis, akkor erre az eljárásra képtelenek vagyunk, mert nem tudjuk kapcsolatba hozni a valóságnak, melynek érdekében a hipotézist megalkottuk, az elméletével. Hipotézisre azért van szükségünk, hogy teoriát alkothassunk; teoriára azért, hogy a valóságot megismerhessük. Ha a valóságot nem ismerjük, teoriát sem alkothatunk, hipotézisre sincs szükségünk. Ha a valóságot kezdjük ismerni, akkor gondolunk teoriára, melyet, ha nem tudunk mindjárt magunk elé állítani, feltevésekhez fordulunk, melyek esetleg valamennyien rosszak lehetnek s így a valóság ismerésében előre nem visznek. Kétségtelen, hogy hipotézisek nélkül nem mindig alkothatunk helyes teoriát; pl. ismerjük, hogy van elektromosság; elméletét hipotézisek nélkül aligha fogjuk valaha megalkotni.

Az experimentálásnál be nem vált hipotézis rosszságának nem egyedüli ismerve a be nem válás, mert el tudunk képzelni olyan hipotézist, melynek az experimentálása ledönti a valóságnak azt a kiindulópontját, mely neki lételt adott s amelynek az érdekében a hipotézis keletkezett. Pl. ha a fénynek az anyagi elmélete után kutatva, hipotézis utján arra az eredményre jutnánk, hogy a rezgési elmélet a helyes, tehát nem Newtonnak, hanem Huyghensnek van igaza. Ez a hipotézis tehát rossz lesz az anyagi elméletre, mint valóságra. De a valóság megismerése szempontjából mégis előnyös lenne a hipotézis, mert felfedezné, hogy a valóság a rezgési elméletnek felel meg. Tudományos

ismerethez ilyen módon való eljutás már valóságos felfedezés számba megy, melyek a véletlen dolgai lévén, vagy nem, vagy nem teljesen célirányos kutatás eredményei.

Az experimentálásnak a fentiekben leirt módszere a jogtudományokban is alkalmazható és alkalmaztatik is. E területen a módszer abban áll, hogy a tudományosan megállapított tételt jogszabályokban formulázzuk meg s aztán az így előttünk álló jogszabályt, mint valamely törvény §-át úgy dogmatikai, politikai, mint minden egyéb szempontból vizsgálat tárgyává tesszük: s ha az ilyen eljárás után helyesnek bizonyul, helyes lesz az a föltevés is, amelyik e jogszabálynak létet adott; s mihelyt a hipotézis helyes, valódi tudományos ismeret lesz belőle.

15. §. E módszerre példa

gyanánt felhozhatjuk az egyes írók által ujabbán felvetett „jogilag közömbös“ cselekmények fogalmát. Ezek szerint a jog szempontjából a cselekmények: jogosak, jogtalanok és jogilag közömbösek lehetnek. Ily jogilag közömbös cselekmény egyike volna a véletlenül keletkezett kényszerhelyzetben (pl. szükségállapotban) végrehajtott jogtalan cselekmény. E cselekmény tehát a kényszerhelyzettől elvonatkoztatva: jogtalan: így pedig: jogilag közömbös. Hogy ez a tétel elméletileg megállhat-e, azaz valódi teoriának elfogadható-e, tekintsük hipotézisnek s experimentálunk vele a fentebb leirt módon. Őntsük jogszabályba. Tárgyi jogszabályba öntve hevenyében így szerkeszthetjük meg pl.: „(§) Jogilag közömbös a szükségállapotbeli cselekmény.“ E §. akár megengedi, akár nyújtja, akár megadja, akár biztosítja a tettes számára a felállítandó határokon belül a cselekvési szabadságot, szubjektív jogot nyújt, mert szubjektív jog: a tárgyi jog korlátain belül nyújtott cselekvési szabadság. Tehát mihelyt §-ban jelenik meg a jogilag közömbös cselekmény fogalma, rögtön jogossá válik. A jogilag közömbösségnek tehát a tételes törvény §-aiban helyet adni nem tudunk, mert nem tudunk elképzelni olyan tárgyi jogszabályt, melynek alapján való cselekvés ne jogos, hanem jogilag közömbös volna. Ami jogilag közömbös, az a legnagyobb mértékben vagyis annyira közömbös a jog szembontjából, hogy a jog számára nem jelent semmit. Még osztályozó, rendszerező értéke sem több ennél, ami pedig

már minden egyszerű szillogizmusnak sajátja. S ha a fogalom a tételes jogban meg nem jeleníthető, gyakorlati haszna sincsen, az étellel semmi kapcsolata nincsen; nem egyéb, mint egy rossz hipotézis, mert elméleti értékét az experimentálás be nem bizonyította, illetve lehetetlenné tette.

Még egy egyszerűbb példát hozunk fel e módszerre, amikor a helyes jogelvet megkorrigálhatjuk e módszer segítségével. Pl. teszem fel, a tételes jog kimondja, hogy: „(§.) nem zárja ki a cselekmény büntethetőséget a jogos védelem, ha annak határain túl terjed . . .“ Az, hogy „nem“ „zárja ki“: két tagadás, mely grammaticae: egy állítást foglal magában, jelentése tehát az, hogy: „büntethető a jogos védelem, ha . . .“ Vagy másik példa a negativitásra: „(§.) nem büntethető a végszükségi cselekmény.“ Ez kétségtelenül még nem határozza meg a törvényhozó világos akaratát, mert ha a falról pl. azt állítom, hogy az nem fehér, még nem mondtam meg, hogy milyen, mert lehet zöld, barna, sárga stb. is. Tehát az egyszerű tagadásnak sincs helye a jogszabályok szerkesztésénél s szerepe egyre szűkül is a régi jogban megnyilvánúlt szerepéhez képest, amikor a jogtételek kazuisztikus rendezésével a negatív alapon való szabályozás nagyon összefért. Ma azonban annak a felismerése, hogy a negatív alapon való szabályozásnak is egy pozitív jogtétel felel meg, bizonyítja egyszersmind ama alakulási tendenciának a jelentőségét, hogy a kazuisztikus jogi szabályozás mindinkább szűkül kapcsolatban a negatív szabályozással s ezekkel szemben a jogban kifejezni kívánt pozitív tartalmú elem megfelelő pozitív formához is jut. (V. ö. Bernolák: A tévedés tana. 1910. 247. l. s előzőleg még: 17. s köv. lapját.) A kétszeres tagadások által való meghatározásokkal ma már azonban ritkán, de még mindig találkozunk. Az egyszerű negatív alapon való szabályozással pedig még mindig lépten-nyomon találkozhatunk.

16. §. Az alakuló jog.

A jogalakulási irányelvek gyakorlati megjelenése.

Előzőleg megemlítettünk több jogalakulási irányelvet. Az irányelvek a gyakorlati étellel közelebbi-távolabbi vonatkozásban vannak. Ezeknek legtöbbször könnyen tudunk a tételes

jog olyan §§-aira rámutatni, melyekben azok megjelennek; de a távolabb állóknál, majd pedig azoknál, melyek az összes alakulási elvek feletti legáltalánosabb tételeket foglalják magukban, nehezebb lesz e kapcsolat kimutatása.

Az összes jogalakulási irányelveket egybevetve, meg kell állapítanunk, hogy azok nem általános tulajdonságok nélkül valók. Melyik a jogalakulási irányelvnek az a legáltalánosabb tulajdonsága, mely mindenik irányelvben felfedezhető; vagyis melyik a legáltalánosabb irányelv? E legáltalánosabb irányelv gyakorlati érvénye és annak jogtételbe, §-ba való öntése lesz a legnehezebb. De mielőtt ezt külön pontban kifejténénk, itt még a kisebb rendű irányelvek gyakorlati bemutatására mutatunk.

Egyik irányelv volt, hogy a kisebb emberi társadalmak mindinkább tömörülnek nagyobb társadalmakká. A történelemben a család, nemzetség, törzs, állam, egyesült államok már kialakultak. Tételes törvények erre csak példaként: az észak-amerikai unió, a magyar állam s Afrika nemzetségi, törzsi, családi kötelékben élő társadalmainak közjogi jellegű jogszabályai.

Minél nagyobb a tömörülés, annál nagyobb az autonómia kisebb-nagyobb, egymás alá és fölé rendelt testületeinek a száma. Példák erre: Magyarországon a Dráva—Száva közti részt tekintve: a város, megye, Horvátország jogszabályai, szembeállítva ugyancsak a mai primitív társadalmak jogszabályaival.

Az érzelmi reakció szerepe csökken, ezzel szemben növekszik a tömegek sorsával való együttérzés, humanizmus, altruizmus. Erre példák a modern államoknak a fiatalokakra, alkalmi büntetésekre hozott törvényei — szemben ugyancsak a primitív társadalmaknak ily fajta törvényeket nem ismerő jogszabályaival s a talió és a megtorlás nyers alakját ismerő büntetőjogával, melyeket modern államok már kiküszöböltek.

Az ismeretek mindinkább befolyásolják a jogalkotást. Erre példák a modern államok törvényelőkészítő bizottságaira és munkálataira vonatkozó jogszabályok, szemben a vad népeknek pusztá hatalmi erőszak által alkotott jogával.

Ugyanezeket mondhatjuk el az államhatalmak megoszlására, az egyéniség érvényesülésére vonatkozó s más egyéb kisebb jelentőségű irányelvre.

A nemzetközi jogról a történelem egész folyamán csak azt állapíthattuk meg, hogy az lényegileg semmit sem alakult. Így tehát e téren nem is mutathatjuk fel azt, hogy annak tételei, mint érvényesülnek irányelveiket tekintve; mert a mai nemzetközi jogállapotokban még mindig csak a történelem előtti korszak nyers erőszakát és vérengzését szemléljük, csupán annyi e téren az alakulás, hogy ma nem családtagok vagy családok, de államok állanak e téren egymással szemben. (L. A nemzetközi jog állandó tényezője. 1918. c. értekezésemet.)

Mindezek az irányelvek azt a legáltalánosabb vonást rejtik magukban, hogy a jellegüket megadó tulajdonságaik folytán a jogszabályok alakúlnak.

17. §. A jog alakul.

E legáltalánosabb alakulási irányelvet alkalmazhatjuk is. E tétel, mint a legáltalánosabb jogalakulási tétel külön elbírálás alá esik. Az előző irányelvek ugyanis nemcsak két különböző alakulási fokon álló állam jogszabályaiban látszanak meg, de egy és ugyanazon állam egy időben érvényes jogában is. Pl. az együttérzés fokozódását mutatja a mai tételes magyar jogban a fiatalkorúakra vonatkozó törvény, mely a fiatalkorú ellen alkalmazandó intézkedések kiválasztásánál a dorgálástól a tizenöt évig terjedhető fogházbüntetésig (Bn. 26. §. és Fb. 68. §-ai) oly kevésbé köti meg a bíró kezét, hogy szinte figyelmezteti a bírót, hogy a fiatalkorú ügyét nem szabad sablonosan elintéznie, hanem lelkiismerete szerint a fiatalkorú jövő erkölcsi alakulása érdekében annyira élje bele magát a fiatalkorú helyzetébe, hogy azzal, illetve annak érdekeivel való együttérzése a lehető legteljesebb legyen. E §§-okban tehát nemcsak a jelen jogát, de a jövő jogát is mélyen átalakító irányelv van, illetőleg lehetőség van adva arra, hogy a jövő nemzedéknek fejlettebb altruizmusa is megtalálhassa nagyobb együttérzését a fiatalkorúval, amint Fischer-Colbrie Ágoston mondta: a szülői szeretet kiszélesített hatáskörével kell szeretnünk az elhagyottakat — s így e törvény nemcsak jogot rendező, de jogot alakító irányelveket is tartalmaz. Ugyanezt elmondhatjuk a többi kisebb irányelveket magukban foglaló s előbb utalt jogszabályokra is.

A legáltalánosabb irányelvre, vagyis arra, hogy „a jog alakul“ még ma nem mondhatjuk el oly értelemben ugyanezt, amely értelemben azt ez megérdemelné, mert nem tudunk a modern nemzetek törvényei között sem olyan §-ról, melyből azt állapítanók meg, hogy azt a tudományos, jogbölcseleti és jogtörténelmi általános elvet foglalja magában, hogy: a jog alakul.

Fel kell tehát vetnünk azt a kérdést, hogy a jogalakulásnak ez a

(18. §.) történelem-bölcseleti paragrafusa

megszövegezhető-e s beállítható-e a jogrendszerbe, szükséges-e annak a beállítása, mert ha mindezekre tagadó választ adunk, úgy ennek a legáltalánosabb irányelvnek, hogy: a jog alakul: gyakorlati jelentősége nem lévén, az tudománytalan s haszontalan, a gyakorlati életnek és a tudománynak értéktelen ismeretévé válik.

Meg kell kísérelnünk tehát e történelem-bölcseleti jogszabály megszerkesztését.

E §-nál arról van szó, hogy törvény mondja ki ezt a jogtételt olyképen, hogy általa a jogalakulás kontinuitása legalább bizonyos mérvben épen olyan legyen, mint az erkölcsi elvek alakulásának a folyamatossága: s ne kelljen a jogalakulásnak oly messzefekvő állomásokat tartania, amelyekben sokszor egészen elavultakká lesznek az alkotott jogszabályok. Nem csupán partikuláris jellegű jogszabályok létesítésére adott szabadságról van itt tehát szó; erre vonatkozólag már van ugyan adva alakulási lehetőség a statutumalkotás jogában épenúgy, mint kisebb autonóm testületek létesíthetésére is, de ezek alakulási folyamatosságát sem biztosítják kellőleg azok. Az autonómiában még nem a legáltalánosabb irányelv van képviselve, hanem az egy kisebbrendű irányelv folyománya — amint kimutattuk.

A legáltalánosabb irányelv azt fejezi ki, hogy a jog a maga teljes egészében változásnak van alávetve, alakul, — módosul — azért, mert az általa szabályozott összes életviszonyok is változásnak vannak alávetve, alakulnak; módosulnak. A jog egész területére kell tehát lenni oly lehetőségnek, hogy

az változhasson, módosulhasson. A lassan alkotott törvények lassúságuknál fogva erre mindig nem lesznek alkalmasak; de csak akkor, ha alaptörvényekről van szó, melyeknél kétségtelenül az egész állam képvisellete kell, hogy befolyással legyen; ezen alaptörvények (pl. az államformára vonatkozó stb. törvények) megváltoztatásának szükségét nem fogják oly gyors egymásutánban követelni a rájuk vonatkozó életviszonyoknak az alakulásai sem. Ezek nem változnak oly gyorsan, mint a közönséges forgalmi életviszonyok, melyek azonban már sokkal fontosabbak annál, semhogy az állami alsóbbrendű autonóm testületek jogalkotásával beérhetnék. De az is lehet, hogy gyors alakulásukat még ezek működése sem elégíti ki megfelelően. Szükséges tehát az alaptörvények kivételével, a jogélet egész alakulását akként biztosítani, hogy annak kontinuitása a legkisebb mérvben sem akadhasson fel. Az állam alaptörvényeit azért vesszük ki ez alól, mert annak alakulási folyamatosságát csak az egész állam törvényhozó hatalmának működése irányíthatja s ha a törvényhozó hatalom képviselői egyszersmind tényleg az állami összakaratot kifejező képviselertet produkálják, az alaptörvények kontinuitása van a legjobban biztosítva.

Tehát a közönséges forgalmi élet jogszabályainak alakulási kontinuitását biztosítandó, tartjuk szükségesnek a történelem-bölcséleti paragrafus megalkotását; úgy azonban, hogy az a jogbiztonságnak ártalmára se lehessen.

E §-t a következőleg szövegezhettük meg: Jogszerű — a jogos cselekvésen kívül — a jogvédelemre érdemes társadalmi felfogás szerinti cselekvés.

Indokolhatjuk e §-t a következőkkel: A történelmileg ismert kodexek egy része megalkotása idején remekmű. De később a közös sorsra jutnak: elavúlnak, nem tudnak megfelelni a későbbi idők követelményeinek.

Mi az oka annak, hogy az egyes törvénykönyvek megalkotásuk után bizonyos idő leteltével szükségessé teszik a módosítást, reformot, revíziót, vagy radikális átalakítást, egy egészen új törvénykönyv készítését? Kétségtelen az életviszonyok változása. Oly nagyot haladtunk a legutóbbi évtizedek óta is, hogy ma már az újabb, jogi védelemre érdemes életviszonyok, illetve érdekek egész sorával találkozunk. Láthatjuk, hogy a hazai jogalakulásban is az alakulásnak az alapja annak az

alakulása, amit magának a jognak szabályoznia kell, az életviszonyok változása újabb érdekek újabb, egymást követő sora.

Az újabb életviszonyok és érdekek újabb s egymást követő sorát hazai viszonyaink között is a jog egyik alakulási feltételének ismerhetjük el.

De most már, ha felismerjük azt, hogy miután életviszonyaink kétségtelenül s esetleg fokozodottan fognak váltakozni a technika s egyéb körülmények folytán a lehető legközelebbi jövőben, már akkor az újabb kodexek megalkotása küszöbén, a jövő jog alakulására is gondolnunk kell s meg kell állapítanunk a tudomány által teljesen bebizonyítható, kétségtelen alakulási tendenciából azt az anyagot, amelyet okvetlen kíván az új kodextól a modern életviszonyok és újabban fellépő igények, érdekek azon tulajdonsága, hogy alakulásuk folyton tartó, esetleg gyorsuló.

Helyesnek tartanánk, hogy fontolóra véve ezt a kétségtelenül érvényesülő alakulási tendenciát, adjuk meg az új kodexeink egyes jogszabályainak azt, amit lényegük diktál s követel az életviszonyok alakulása.

A tárgyi jognak olyannak kell lenni, mint az általa szabályozott életviszonyoknak, folyamatosan alakulónak.

Ezen alakulási tendenciát kifejtve, egy lépéssel tovább mehetünk abban az irányban, hogy új kodexeinkben milyen \S -t kíván ez a tendencia; mert ma már általánosan elismert tény, hogy semmi elvnek, általános tételnek haszna nem lehet, (még az általános filozófiában sem) ha gyakorlati célt nem szolgál; s így a legtávolabbi jogi eszmének is, ha jogosult, egy jogszabályra kell utalnia.

Az érdekek, melyeket a jog védelemben részesít, a jog szempontjából nemcsak jogvédelemre érdemes érdekek, de tényleg jogvédelemre érdemesített érdekek is. Egy kodex megalkotásánál lehetnek olyan érdekek már a jelenben is, melyek bár jogvédelemre érdemesek volnának, mégsem részesítették a kodex által jogvédelemben. Ennek oka lehet elnézés, emberi hiba, gyarlóság. Azok az életviszonyok, melyek jogvédelemben részesülnek is, azok már jogos életviszonyok és illetve érdekek; azok azonban, melyeket a jogrend szabályai közé még nem vett be, lehetnek jogvédelemre érdemesek, de nem jogosak. A jelen életviszonyok ezen utóbbi érdekei és az alakulás által

később fellépő, jogvédelemre érdemes érdekek között nincs különbség lényegileg.

Megállapíthatjuk tehát úgy a jelen, mint a jövő joga szempontjából, hogy egyes jogvédelemre érdemes életviszonyok különböző okokból nélkülözik a törvény szerinti védelmet. Ha azonban tényként állapítjuk ezt meg, — mert az élet folyton alakul, mindig lesznek jogvédelemre érdemes, de tényleg jogvédelemben nem részesülő életviszonyok és érdekek, minthogy a jognak minden jogvédelemre érdemes érdeket támogatnia kell, — gondolkoznunk kell azon, hogy ezen érdekek is, amennyire lehetséges, ne nélkülözzék teljesen a tényleges jogvédelmet.

Ma ezekre, mikor jogvédelemre érdemes érdekeink rohamosan változnak, tekintettel kell lennünk, mert így hosszabb életűvé tehetünk egy kodexet, ha az gondol a jogvédelemre érdemes életviszonyokra is, melyek lehet hogy már a jelenben lappanganak, a jövő azonban okvetlen felszínre hozza őket.

Hogy ezen érdekek a mai jogalkotó előtt el nem hanyagolható jelentőségűek, az kétségtelen. Az a kérdés, hogy miként illesztendők be a kodexbe? Csak egy-két biztos tulajdonságuk határozandó meg, vagy részletesebben irandók körül? Semmi esetre sem lehet nagyobb mérvű rendezésről szó, mint amelyet biztos támpontjaink megengednek.

Részünkről a jogvédelemre érdemesség fogalma még azt is eredményezné, hogy a jog folytonossága közeledne az életviszonyok folytonosságához; mert hiszen ma láthatjuk, hogy a jogalakulásban a kodexek egyes állomásokat, megállóhelyeket jelentenek, míg egyes életviszonyaink folytonosságát pl. az erkölcsét, ilyen állomások a kontinuitás folyékonyságában nem akadályozzák. A jog tehát tükröztesse vissza azt, hogy annak a folytonossága közeledik az életviszonyok kontinuitásához. A jogvédelemre érdemes, de a tételes jogok szerint abban tényleg nem részesített, vagy (a jövő alakulásáról szólva) nem is részesíthető érdekek figyelemre méltatása közelebb visz bennünket a jogban az életviszonyok kontinuitásához. Így a jog közelebb jut ahhoz, hogy az alakuló *élet* joga legyen.

Igénytelen véleményem szerint e fogalomnak a jogba való beállítása közelebb visz bennünket a jogszerűen véghezvitt cselekmények tanában, sőt megvilágítja *pozitív* irányban a jog-

talanságot kizáró okok tanát is bizonyos mérvben, már pedig az kétségtelen, hogy pozitív meghatározásokra leginkább a beszámítás körüli kérdéseknél van a legnagyobb szükségünk, minthogy e téren még sok megoldástalan probléma tárul elénk. De ezek csak példák.

Nézetem szerint, minthogy a jogvédelemre érdemes cselekvéseket nem tekinthetjük jogos cselekvéseknek, mondhatjuk, a közönséges nyelvhasználat szerint, hogy azok jogszerűek. S ha most már elfogadjuk a jogban a jogszerűség fogalmát, akkor a saját részemről úgy oldanám meg a kérdést, hogy *jogszerű a jogos cselekvésén kívül a jogvédelemre érdemes társadalmi felfogás szerinti cselekvés*, mely fogalomban „a társadalmi felfogás szerinti” jelző a jogvédelemre érdemes jelleg természetes korlátjaként tűnnék elő, amely esetben a bírói mérlegelés szabadságát sem mondhatnók határtalannak s így a kérdés szabályozása alkotmányjogi kiválmakat sem hagy hátra.

Mindezekkel csak arra akartam rámutatni, hogy az új kodexekben azok egyik legfontosabb vezérelve legyen az életviszonyokhoz való lehető teljes simúltság, amit követelnek az életviszonyok alakulásai, amelyek viszont a jogszerűségnek a kodexbe az előbb leirt ismérvekkel felruházott fogalmát beállítani igyekeznek.

E jogtétel a jövő jogalakulásának tétele lévén, történelembölcseleti jellegénél fogva nemcsak a jog alakulásának zökkenés nélküli folyamatosságát teszi lehetővé, de azt is, hogy az állam saját múltját nemcsak jelenével, de jövő alakulásával is kapcsolatba hozhatja; — tehát nemcsak múltja és jelene van, de jövőjét is a lehető legtökéletesebben biztosítani igyekszik.